

УДК 81'37346:371.213.8

ТЕРМІННА ЛЕКСИКА В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Галина Крохмальна

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
Педагогічний коледж,
вул. Туган-Барановського, 7, 79608 Львів, Україна,
тел.: (80 322) 275 66 53*

У статті розглянуто особливості роботи з термінологією на заняттях з української мови за професійним спрямуванням і визначено риси сфер слововживання таких термінів, їх багатозначності та омонімії.

Ключові слова: мистецькі терміни, багатозначність слова, омонімія.

Практичне застосування сучасної української термінології, що становить невід'ємну частину лексичної системи мови, на заняттях з української мови фахового спрямування реалізує комунікативно-прагматичну мету: досягнення високого рівня культури ділового мовлення [9, с. 13]. Одне із основних завдань курсу "українська мова за професійним спрямуванням" вважається формування та систематизація уявлень про термін і терміносистему, знань про функціонування термінів у текстах усної та писемної фахової мови, умінь доречно використати термін [2, с. 302]. Активний розвиток українського термінознавства щодо переосмислення історії формування та розвитку окремих галузевих, фахових, наукових термінологій, розробки наукових засад термінотворення, особливо щодо унормування й кодифікації вітчизняної термінології зумовлює потребу дослідження функціонування термінів у різних сферах людського життя.

Протягом останніх десятиріч в українській науці з'явилося чимало праць, у яких автори розглядають питання термінознавства, подано спроби аналізу галузевих термінологій та терміносистем. Йде мова про дослідження Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк, А. Д'яков, Т. Кияка, З. Куделько, М. Годованої, Л. Мурашко, Л. Пологи та ін. Сучасне термінознавство поєднало в собі широкий спектр різних напрямів дослідження термінів, це: історичні та теоретичні питання термінознавства, термінотворення, терміновживання тощо.

Мета статті полягає у спробі з'ясувати окремі особливості сфер слововживання, явищ багатозначності та омонімії мистецьких термінів іншомовного походження, які використовують у процесі навчання української мови за професійним спрямуванням.

Аналіз термінів здійснено за тлумачним словником, зазначеним в кінці статті. Оскільки слово – одиниця номінації, що позначає поняття, то термін повинен відповідати правилам і нормам певної мови: бути коротким, точним, відносно незалежним щодо контексту, експресивно нейтральним і, відповідно, для його семантичного поля, властива наперед зумовлена і запрограмована одновекторність (однозначність), що є внутрішньо змістовою і функціональною ознакою будь-якої терміносистеми [1, с.12-13; 8, с.154].

Неважко передбачити рух мистецької термінології, яку використовують у процесі навчання української мови за професійним спрямуванням (унаслідок прагнення власне мистецтва як творчого явища вийти за межі будь-яких нормативів і його ж

багатовекторності) до багатозначності, взаємопроникнення у різні (і немистецькі) сфери слововживання.

Багатозначність терміна “ансамбль” безпосередньо пов’язана із поняттями: мистецького твору (архітектура, музичне мистецтво, дизайн та прикладне мистецтво тощо), особливостями виконання(створення) мистецького явища(твору) (архітектура, музика, хореографія), художнього колективу (музика, хореографія). Термін “ансамбль” (у перекладі з фра. *сукупність*) використовують у різних видах часово-просторового мистецтва – архітектура, театр, музика, хореографія тощо. Термін “ансамбль” має такі значення: *1. гармонійне сполучення частин у єдиному цілому (архітектура); 2. художня узгодженість у виконанні (драматичному, музичному, хореографічному); 3. група виконавців, яка виступає як єдиний художній колектив (напр. а.лісні і танцю); 4. музичний твір для декількох музикантів або співаків; 5. комплект одягу з декількох взаємодоповнюючих предметів.*

І для образотворчого, і для акторського, і для музичного мистецтва термін “етюд” позначає початкову стадію творення, вправу, елемент навчання. Цей термін (з франц. *etude* – вправи, вивчення) – твір, що має на меті глибше освоєння митцем зображуваної природи, в малярстві, графіці, скульптурі а також вправа для вдосконалення техніки акторської майстерності. У літературі — це невеликий безсюжетний прозовий твір, використовується у драматургії, поезії. Багатозначність цього терміна зумовлена його вживанням у різних сферах (образотворчого та акторського мистецтва, літературі, науці, філософії, музиці). Термін “етюд” вживається у таких значеннях: *1. в образотворчому мистецтві - первісний допоміжний малюнок, виконаний з природи; 2. літературний, науковий або філософський нарис; 3. музичний твір віртуозного характеру; 4. імпровізаційна вправа, що складається зі сценічних дій для розвитку і вдосконалення техніки акторського мистецтва.*

Багатозначність терміна “інтер’єр” також пов’язана із різними сферами слововживання – архітектурою (оформлення приміщення), образотворчим мистецтвом (картина приміщення) і літературознавством. Термін “інтер’єр” вживається у значенні: *1. архітектурно й художньо оформлене внутрішнє приміщення; 2. картина, малюнок, що зображують простір приміщення; 3. у літературі – вид опису приміщень.*

Багатозначність терміна “композиція” поєднує сфери слововживання: теорію будови мистецького твору, музику, скульптуру, живопис, літературу. Цей термін має такі значення: *1. побудова художнього твору, зумовлена його змістом, характером, призначенням; 2. художній твір (музичний, живописний, скульптурний та ін.), який є оригінальним поєднанням окремих частин(напр.скульптурна к.); 3. теорія побудови музичних творів і побудова творів образотворчого мистецтва(напр. клас композиції); 4. заст.сплав з різних металів.*

Багатозначність терміна “мініатюра” зумовлена спільною семою (щось невеликого розміру) і використанням у сферах живопису, графіки, літератури, музики і декоративно-прикладного мистецтва. Термін має такі значення: *1. кольоровий малюнок, або прикрашена заголовна буква в давніх рукописах, книгах; 2. невелика картина або портрет тонкої роботи на папері, металі, фарфорі та ін.; 3. художній твір малої форми (напр. літературна м., вокальна м.) 4.перен. –що-небудь дуже маленьке.*

Багатозначність терміна “палітра” об’єднує поняття конкретного предмета, який використовують художники у практичній творчості. Переносні значення цього слова поширюють семантичне його поле на теоретичний рівень образотворчого і музичного мистецтва. Літературознавці використовують цей термін при означенні багатства і точності словесно-образних засобів у творчості письменника. Термін “палітра” вживається у таких значеннях: *1.тонка дощечка з отвором для великого пальця, на ній розтирають і*

розміщують фарби; 2. (перен) сукупність виразових засобів у творчості художника, письменника композитора; 3. (перен) кольорова гама.

Різні значення терміна “пастораль” зумовлені багатьма сферами слововживання: література, графіка, театр, музика. Спільна сема – твір на тему з життя пастухів. Має такі значення: *1. різновид буколіки, жанр західноєвропейської літератури, мистецтва і графіки XIV-XVIII ст.; 2. невелика ідилічна п'єса ліричного характеру з життя пастухів і пастушок; 3. невелика опера, балет, пантоміма на ідилічний сільський сюжет; 4. інструментальна п'єса, що змальовує картини природи або жанрову сільську сцену; 5. старофранцузький і провансальський поетичний твір XII-XIIIст..*

Багатозначність терміна “пейзаж” стосується сфер слововживання: живопис, графіка, література. Основне і перше значення терміна (вигляд місцевості) стає спільною семою для інших значень. Термін має такі значення: *1. загальний вигляд певної місцевості(напр. лісовий п.); 2. зображення природи як твір і жанр живопису й графіки; 3. опис природи в літературному творі за допомогою словесних виразових засобів.*

Різні значення терміна “тональність” пов'язані із музикою та образотворчим мистецтвом, у переносному значенні цей термін вживають у літературознавстві. Термін “тональність” має такі значення: *1. точне розташування звуків ладу за висотою в музичній системі; 2. основний домінуючий колір, що поєднує окремі кольори; 3. (перен.) основний емоційний настрій літературного твору.*

Термін “гармонія” (з лат. і гре. – співзвучність, розмірність) позначає естетичну категорію, яка виражає співмірність, взаємозв'язок елементів будь-якого явища, які в певній системі становлять цілісність, що має естетичну цінність [5, с. 147]. Багатозначність цього терміна передбачає використання значень у музичному мистецтві, літературі. Арістотель вважав гармонію однією з основних ознак прекрасного [5, с. 83]. Цей термін має такі значення: *1. виражальні засоби музики, що ґрунтуються на об'єднанні тонів у співзвуччя та на їхньому взаємозв'язку в послідовності; розділ теорії музики, що вивчає ці засоби; 2. милозвучність, стрункість і приємність звучання (напр. г. у віршах); 3. злагодженість, взаємна відповідність різноманітних предметів, явищ, властивостей (напр. г. барв, г. інтересів).*

Багатозначність терміна “децима” зумовлена сферами слововживання – музичне мистецтво та література. Термін “децима” має такі значення: *1. муз.інтервал між першим і десятим ступенями в діатонічній гамі; 2. строфа вірша з десяти рядків.*

Багатозначність терміна “диптих” зумовлена різними сферами слововживання, спільною і для образотворчого, і для музичного мистецтва є кількісна ознака (число 2). Термін “диптих” має значення: *1. складна, покрита воском, дошка для письма; 2. композиція з 2 х картин; 3.музичний цикл із двох п'єс.*

Значення терміна “каданс” стосуються сфер слововживання – музичне мистецтво і література. Цей термін має такі значення: *1. гармонійний оберт, що завершує музичний твір (або його частину), підкреслюючи його композиційну цілісність; 2. ритмічна послідовність звуків, ритм; 3. ритм у вірші, прозі.*

Значення терміна “метр” (гр. metron - міра) стосуються сфер слововживання література і музика. У терміна є такі значення: *1. літ. віршований розмір. 2. муз.рівномірність чергування сильних і слабких долей у такті; система організації ритму.*

Багатозначність терміна “октава” скерована на сфери слововживання: музика і література. Для усіх значень спільною є сема (число 8). Термін має такі значення: *1. муз. восьмий ступінь гами; 2. інтервал,що охоплює вісім ступенів звукоряду; 3. дуже низький бас; 4. літературна віршована восьмирядкова строфа, з якої перші шість об'єднані двома*

перехресними римами, а два останні – суміжною римою з обов'язковим чергуванням чоловічих і жіночих рим.

Багатозначність терміна “терцет” зумовлена різними сферами слововживання, спільною і для музичного мистецтва (на рівні жанру і ансамблю), і для літератури (вид строфи) є кількісна ознака (число 3). Значення терміна: 1. музична п'єса для трьох виконавців; 2. вокальний ансамбль із трьох виконавців; 3. віршова строфа із трьох рядків.

Терміни, які різняться сферою слововживання і позначають цілком відмінні поняття дають підстави визначити явище омонімії. Омоніми становлять неабияку трудність у практичному навчальному процесі. Основною вимогою до роботи над текстами з омонімами є чіткість, виразність, повнота інформації, точність контексту.

Наприклад, термін “гіпербола” вживається у двох сферах: література і математика. Гіпербола (з гре. hyperbole – перебільшення) – літ. стилістична фігура, у якій порушено природну синтаксичну послідовність слів, безпосередньо пов'язаних із текстом. Гіпербола (гре. Hyperbollo – проходжу через що-небудь) – мат. незамкнена крива із двох віток, одержана при перетині круглого конуса площиною, що не проходить через його вершину.

Термін “новела” має сфери слововживання література і право. Новела (іт. novella) – короткий оповідний твір зі строгою композицією, відсутністю описовості і несподіваним фіналом. Новела (лат. novella (leges) – нові закони) – юр. зміни, які виданий новий закон вносить у чинне законодавство.

Термін “ліра” – музичне мистецтво, фінансова діяльність. Ліра (гре. lyra) – 1. давньогрецький струнний щипковий музичний інструмент. 2. старовинний струнний смичковий музичний інструмент мандрівних співаків-лірників. 3. перен. Творчість поета, поезія. Ліра (іт. lira) – грошова одиниця Італії, що дорівнює 100 центезімо до введення євро, і Туреччини, що дорівнює 100 піастрам.

Термін “медитація” пов'язаний із філософією, літературою і міжнародним правом. Медитація (лат. meditatio – роздум) – 1. Роздум, самозаглиблення. 2. Форма філософської лірики, в якій поет викладає свої роздуми над проблемами життя і смерті. Медитація (с-лат. mediatio – посередництво) – спосіб мирного вирішення міжнародних спорів за допомогою держави, що не бере участь в спорі.

Термін “метр” має сфери слововживання – система мір, література, музика тощо. Метр (фр. metre, від гре. metron – міра) – 1. основна одиниця довжини в метричній системі мір, що дорівнює 100 сантиметрам. 2. лінійка, міра такої довжини з нанесеними на неї поділками на сантиметри. Метр (гр. metron – міра) – 1. літ. віршований розмір. 2. муз. рівномірність чергування сильних і слабких долей у такті; система організації ритму. Метр (фр. maitre) – учитель, наставник.

Термін “нота” вживається в музичному мистецтві, міжнародних відносинах. Нота (лат. nota – знак, зауваження) – 1. графічний знак певного музичного звука, а також сам цей звук. 2. мн. текст муз. твору в нотному записі. 3. перен. тон розмови, в якій виявляється певне почуття. Нота (лат. nota – знак, зауваження) – офіційне дипломатичне письмове звернення уряду однієї держави до іншого.

Термін “пародія” – література, біологія. Пародія (гр. parodia – букв. спів навиворіт) – 1. жанр сатиричної і гумористичної літератури, заснований на комічному наслідуванні стилю окремого твору або автора. 2. сатиричне, іронічне неаслідування кого-небудь чи чого-небудь. 3. перен. невдале зовнішнє наслідування чогось, спотворена подібність чогось. Пародія (лат. Parodia mutabilis) – низькорослий шароподібний кактус із м'яким м'ясистим стеблом, колючки густі, різного забарвлення і форми.

Сфери слововживання терміна “строфа” – література і біологія. Строфа (гр. strophe) – літ. ритмічно завершена частина твору, як правило, не більша за чотирнадцять рядків.

Строфа (гр. *strophe*) – рід рослин родини барвінкових; дерев'янисті ліани або кущі; поширені в тропіках Африки та Азії; настоянку з насіння с. використовують у медицині.

Мистецькі терміни іншомовного походження, які використовують на заняттях з української мови фахового спрямування, за сферами слововживання можна поділити на три категорії:

1. Терміни, які вживають у трьох і більше мистецьких галузях (напр. *ансамбль, етюд, інтер'єр, композиція, мініатюра, палітра, настураль, пейзаж, тональність та ін.*);

2. Терміни, які вживають у двох мистецьких галузях (напр. *гармонія, децима, дитих, каданс, метр, октава, терцет та ін.*);

3. Сфера слововживання ряду термінів (*гіпербола, новела, ліра, медитація, метр, нота, пародія, строфа*) виходить за межі мистецтва і позначає цілком інші поняття, тому ці терміни входять у відношення омонімії з термінами інших (немистецьких) сфер.

Усе це дає підстави стверджувати, що використання термінів у навчальному процесу курсу “українська мова за фаховим спрямуванням” вимагає точності формулювання значень, чіткого розрізнення сфер слововживання та омонімії, що сприяє формуванню у студентів фахової культури мовлення.

1. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення: Семант. та соціолінгвіст. аспекти. К.: Виддів “КМ Academia”, 2000.

2. Козловська Л. Мовний курс у вищій школі – ефективний інструмент сучасної особистісно орієнтованої освіти // Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць. Вип. VIII. К.: КНЕУ, 2009.

3. Кочан І. М. Українські терміни в парадигмі сучасних наукових учень // Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць. вип VIII. К.: КНЕУ, 2009.

4. Лесин В. М., Пулинець О. С. Словник літературознавчих термінів. К., 1971.

5. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, І. В. Теремка. К.: ВЦ “Академія”, 2007.

6. Мацюк З. Станкевич Н. Українська мова професійного спілкування. К.: Каравела, 2009.

7. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство. Львів: Світ, 1994.

8. Токарська А. С., Кочан І. М. Українська мова фахового спрямування для юристів. К.: Знання, 2008.

9. Новий словник іншомовних слів: близько 40 000 сл. і словосполучень / Л. І. Шевченко, О. І. Ніка, О. І. Хом'як, А. А. Дем'янюк; за ред. Л. І. Шевченко. К.: Арії, 2008.

TERMINOLOGY IN ACADEMIC PROCESS

Halyna Krochmalna

*Ivan Franko National University of Lviv,
College of Education,
Tuhan-baranowskyj Str., 79602 Lviv, Ukraine,
phone: (00380 322) 75-66-53*

The article discusses the features work with the terminology of the Ukrainian language lessons with professional direction and defined features slovovzhyvannya areas such terms, their polysemy and omonimiyi.

Keywords: art terms, multiple words, homonymy.

ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ЛЕКСИКА В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ

Галина Крохмальня

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
Педагогический колледж,
ул. Туган-Барановского, 7, 79608 Львов, Украина,
тел.: (80 322) 275 66 53*

Статья рассматривает особенности работы с терминологией на занятиях по украинскому языку по профессиональному направлению и определяет признаки словоупотребления таких терминов, их многозначность и омонимию.

Ключевые слова: термины искусства, многозначность слова, омонимия.

Стаття надійшла до редколегії 2. 12. 2009

Прийнята до друку 20. 01. 2010